

Merima Čamo¹

UDK: 316.356.2

173:392.3

EDUKACIJSKE SILNICE RURALNOG NAČINA ŽIVOTA U SAVREMENOM (URBANOM) DRUŠTVU

- Sažetak -

Namjera ovog rada je da pokuša ukazati na izvorne tendencije ruralne zajednice da se održi u različitim historijskim, društvenim i prostornim uvjetima. Mada se selo neumitno mijenjalo pod utjecajem društvene dinamike čiji su se efekti ponajprije očitavali u gradu, ovaj najstariji oblik socio-prostorne organizacije ipak je uspio sačuvati neka specifična strukturalna i interakcijska obilježja koja iznova obnavljaju njenu egzistenciju. Ovaj ruralni aktivitet s atributom tradicionalni sagledan je, prije svega, kroz antropokauzalni odnos seoske i urbane sredine koji istodobno obilježava međuzavisnost i suprotstavljenost. Mada je karakter tog odnosa temporalan jer se u cjelini može uspješno analizirati samo u kontekstu određenog vremena i konkretnih društveno-ekonomskih prilika, u tekstu koji slijedi prezentirane su osnovne razlike, prednosti, mogućnosti kao i proturječja koja su vremenom iskrilila i ustalila ova dva socijalna konstrukta, što će, na koncu, ponuditi jednu širu sliku, po mnogo čemu osebujne urbane kompleksije. Akcenat je stavljen na analizu uzroka i posljedica urbane krize i, naravno, mogućnosti sela, koje oslonjeno na višemilenijsko iskustvo grada može postati adekvatan socijalni lijek, fenomen-injekcija za anomično tkivo suvremenog grada.

Ključne riječi: selo, ruralni način života, grad, urbanitet, zajednica, urbanizacija, urbana kriza, ruralizacija.

¹ Doc. dr. Merima Čamo, Fakultet političkih nauka, Univerzitet u Sarajevu.
E-mail: camo.merima@hotmail.com.

Uvod

Unatrag nekoliko decenija svakodnevni život i njegove bitne sadržaje u postmodernom gradu sve više kreira proces tehnizacije, pri čemu se na realan socijalni i fizički prostor neprekidno apliciraju materijalni novumi koji usmjeravaju i olakšavaju ljudsku praksu vezanu za zadovoljenje različitih potreba, kao i vrijednosti kojima se obogaćuje i potpomaže društvena komunikacija a koje proizlaze iz virtualne realnosti. Ako se uzme u obzir da je glavni zadatak grada u toku čitave njegove historije, bio i ostao, oplemenjenje i uvećanje dimenzija svakodnevnog života putem otvorenosti, stvaranja kvalitetnijih uvjeta za socijalnu egzistenciju, liberalizacije odnosa unutar socijalnih grupa, unapređenja komunikacije, održivosti ključnih resursa koji se identificiraju u sferi stanovanja, socijalne zaštite, zdravlja, obrazovanja, tehničkog i kulturnog napretka itd., kao i činjenica da više od polovine svjetske populacije ima adrese u urbanim sredinama, onda se ovo neprekidno polistrukturiranje urbanog tkiva opravdava simplificiranim ali, za potrebe ovog teksta, prikladnim objašnjenjem a to je *težnja za boljim životom*. Međutim, u tom dugovjekom aktivitetu ka multipliciranju i usavršavanju gotovo pa sudbinske tvorevine ljudske egzistencije – *grada*, nerijetko zaiskre žive slike sela. One podsjećaju urbano biće na njegov izvor, jezgro, suplement. Naime, seoska naselja nalazimo još u rodovskim pretklasnim društvima, dok gradovi nastaju u periodu raspadanja rodovskog uređenja i njegove preobrazbe u klasno društvo. Fundament grada je socijalni derivat sela. Gradogradnja se dugo zasnivala na reproduktivnim sposobnostima sela, a kasnije i na njegovoj prostornoj raspoloživosti putem procesa urbanizacije. Oblikovanje gradskog načina života, kulturoloških identiteta, institucionalnih aranžmana, drugačiji pristup izdvojenom procesu socijalizacije i obrazovanja posebno mlađih članova socijalne zajednice, uspjeh umjetnosti i tehničkih pomagala u gradu te lakši, bolji, po nekima skoro pa atraktivni uvjeti rada i privređivanja, doveli su do formiranja dva različita obrasca naseljskog života, te trajnog, gotovo prirodnog povezivanja diferentnih karaktera lokusa, ali i do suprotstavljenosti ova dva socijalna entiteta. Suprotstavljenost se nerijetko iskazivala kroz različite forme animoziteta, stereotipija, povremene agresivnosti ruralnog mentaliteta u urbanom ambijentu, kao i političkih, socijalnih i kulturnih protivrječnosti u najširem smislu. U toj socijalnoj interakciji i/ili bolje rečeno blažem vidu socijalnog antagonizma koji nije imao disocijativno dejstvo na društvo u cjelini, grad je prednjačio. Poput nadobudnog adolescenta koji se opire prostornom agregatu iz kojeg je ponikao urbs uporno ističe svoje potencijale, snagu, prestiž. Selo se, iako

marginalizirano bar kada su u pitanju moderni društveni tokovi, mudrošću sakupljenom iz višestoljetne egzistencije gotovo retrogradnom aktivnošću održava i odupire sve evidentnijoj krizi u sistemu urbanog globusa. Po potrebi statira u svojoj stabilnosti, jednostavnosti i ustaljenom sistemu vrednota koristeći ranije uspostavljene koridore socijalne i prostorne mobilnosti na relaciji selo-grad, pokazujući pritom visok nivo socijalne fleksibilnosti spram promjena koje diktira suvremeno društvo. Rurals posjeduje tu sposobnost rehabilitiranja kroz očuvanu putanju naslijeđa, dok se metropolis polako urušava u svojoj urbanoj progresiji i sagorijeva u svom civilizacijskom (od) sjaju.

Rezidue ruralnog načina života

Za razliku od urbane sredine koja od svog postanka plijeni svojom otvorenošću i dinamikom, selo je svoju društvenu stabilnost steklo i umnogome očuvalo u “posebnoj ravnoteži, isuviše čvrsto čuvanoj da bi dopuštala rast i razvoj“ (Mamford, 2007, 119). U tom kontekstu postavlja se pitanje da li ta stabilnost, vremenom transformirana u samodovoljnost i neovisnost (stanja koja i danas prepoznajemo u ruralnim sredinama), predstavlja kočnicu ruralnom progresu ili svojevrsni socijalni štit za održivost ruralne zajednice u modernom dobu. Jedna od pouzdanih smjernica koja će umnogome pomoći pri formiranju odgovora na ovo pitanje je raslojavanje okosnice ruralnog načina života. Selo predstavlja najstariji oblik ustaljenog društvenog življenja u određenom ekološkom prostoru unutar kojeg preovladava poljoprivredna djelatnost kao primarni način privređivanja. Zajednica formirana u okviru ovog socijalnog konstrukta predstavlja skup ljudi povezanih zajedničkim radom, interesima i očekivanjima, koji njeguju specifičnu kulturu i definiraju obrasce ponašanja a sve u svrhu zadovoljenja svojih životnih potreba, te u svrhu očuvanja same zajednice koja je razvila svoje sopstvene snage, sredstva, procese i odnose s ciljem stabilne egzistencije na određenom fizičkom prostoru. Selo i seoski način života karakterizira veći stupanj izolovanosti od društvene i veća zavisnost od prirodne sredine, mali broj stanovnika, primarno grupni karakter društvenih odnosa (porodica predstavlja najvažniju socijalnu grupu), nizak stupanj podjele rada i relativna homogenost, patrimonijalni kontinuitet (imovina stečena po ocu), visok stupanj socijalne kontrole koji se temelji na tradicionalnim obrascima ponašanja (neformalni mehanizam društvenog nadzora), izražena solidarnost i kooperacija između članova zajednice, značajna uloga religije, tradicije i običaja, zastupljena i njegovana narodna ili seljačka kultura (“mala tadicija“), te vrlo ograničena društvena

mobilnost (Kostić, 1975, 145). Kao i u dosadašnjem historijskom razvoju, i danas su u toku procesi transformacije sela. Međutim, i pored značajnih promjena koje je tradicionalno selo pretrpjelo, posebno unatrag jednog stoljeća, ruralne zajednice ipak „žilavo održavaju rezidue seljačkog života“. Jedan od indikatora preživljavanja seljaštva je svakako *zemlja* kao osnovni prirodni uvjet i glavno proizvodno sredstvo čije posjedovanje predstavlja društvenu vrednotu, te *porodično gazdinstvo* (kao osnovna jedinica sela i proizvođačka skupina u poljoprivredi) „koji se mogu označiti simbolom njegove neovisnosti i samodovoljnosti u odnosu na grad“ (Musabegović, 2001, 11).

Obrazovanje – most između periferije i centra

Odgovarajuće polazište za integriranje seljaštva u drugačije društvene tokove tj. prikladna baza za njihovo prilagođavanje novom, savremenijem načinu života bio je grad. Osnovno obrazovanje, koje se u savremenim prilikama smatralo minimalnim uvjetom ne samo za svaku profesiju nego i za rad na privatnom zemljišnom gospodarstvu, nastojalo se unaprijediti i ustaliti otvaranjem novih škola, angažiranjem većeg broja prosvjetnog kadra, učeničkim zadrugama u osnovnim školama i slično. Škola je imala značajnu ulogu kao faktor integracije sela u globalno društvo. Glavni učinak osnovnog obrazovanja kao prenositelja gradskog znanja u selu sastojao se u opismenjavanju. Pismenost seoskih stanovnika bila je glavni preduvjet za većinu savremenih kulturnih tekovina u selu, jer tek kada se u selu proširila pismenost mogle su se pojaviti i knjige, pisma, kalendari, molitvenici, novine, plakati, proglasi, mogli su cirkulirati pisani dokumenti i zasnivati se formalni, ugovorni odnosi. Društvene mijene od sredine prošlog stoljeća, koje su pored naših prostora zahvatile i veći dio Evrope, zahtijevale su prevazilaženje *analfabetizma*, koji je usporavao i ometao privrednu, društvenu i kulturnu emancipaciju društva u cjelini. Nepismeno i polupismeno seosko stanovništvo mnogo teže se urbaniziralo i gotovo da je bilo posve imuno na utjecaje sa strane. Edukacijski val omogućio je da nove generacije stanovnika sela ne ulaze samo u poljoprivredno zanimanje već postaju tzv. kvalitetna radna snaga koja se kroz sistem školstva privikavala na industrijsko-gradski način života (Puljiz, 1977, 151). Postupna difuzija inovacija i informacija putem korištenja sredstava masovne komunikacije, kao i novi trendovi u tipično potrošačkoj kulturi, šire u gradu i u selu slične modele ponašanja u okviru svakodnevnog života, koje jačaju sve češće kontakte seljaka i građanina, stvarajući nove oblike seoskog i gradskog načina života. Unatrag nekoliko

decenija, stanovništvo ruralnih prostora nije imalo kako informacijske i socijalne tako ni obrazovne i intelektualne preduslove da na pravi način izrazi svoj stav i iskristališe interese kada je u pitanju odnos prema gradu. Situacija se vremenom promijenila; selo je utočište, grad resurs, uloge se mijenjaju. Tokovi deagrarizacije i deruralizacije podsticani urbanizacijom i industrijskim načinom privređivanja u društvu uvijek su bili prožeti tzv. pastirskom memorijom, privrženošću zemlji i porodici. Grad se prihvatao kao perspektiva, dok je selo, mada skromno u svojoj ponudi, (p)ostalo sigurnost, domicil. S druge strane, grad definiran urbanim načinom života, od svog postanka, u ruralnom konstruktivnom vidu stalnu opasnost po svoju egzistenciju. Iako bezbrojni, svakovrsni urbani atributi dominiraju seoskim ambijentom, oni gotovo po pravilu krajnje atraktivnim plaštevima mimikriziraju strah koji izvire iz činjenice da je selo razvilo mehanizme samozaštite i umnogome ojačalo svijest o samodovoljnosti (Šušter, 1988, 200). Očigledno, „uslovi života u gradu mogli su dovesti do potpunog odbacivanja svih njegovih prednosti da nije bilo stalnog obnavljanja novim, svježim i neiskvarenim seoskim životom koje je hranilo grad svojom krvlju i nadanjima“ (Mamford, 2007, 56). Tu se prije svega misli na migracije iz sela u grad, iz nerazvijenijih u razvijenije centre, kretanje koje nije svojstveno nekom prošlom vremenu; naprotiv, ono traje i danas.

Homo urbanus - kriza identiteta

Grad predstavlja najznačajniju formu teritorijalnog grupisanja ljudi. Neka od njegovih osnovnih obilježja su veličina naselja (veće naselje urbanistički uređeno), minimalna ovisnost o prirodnim resursima (maksimalna o društvenim), kompleksnost društvenog života kao izraz velike heterogenosti stanovništva i društvenog diferenciranja uopšte, visok stupanj podjele rada koju karakteriše specijalizacija u domenu sekundarnih i tercijarnih djelatnosti te primjena tehnoloških dostignuća koja se neprekidno usavršavaju. U urbanoj zajednici (za razliku od seoske zajednice) dominiraju sekundarne veze i grupe, društveni odnosi su povremeni, formalni, na bazi interesa i ugovorene povezanosti i uglavnom regulisani pravnim propisima, dok je socijalni život svakog pojedinca segmentiran i utopljen u atmosferu anonimnosti (Mimica, Bogdanović, 2007, 166). Grad je prvi okupio, usmjerio i povećao potencijalnu moć svih pozitivnih ali i negativnih sila, koje su od strane čovjeka već davno prepoznate i označene kao nepoželjne, nepovoljne, štetne jer vode dezintegraciji i dezorganizaciji društva. U ovoj konstataciji iskri dilema – u kojoj mjeri su grad, gradski način života i njegovi sudionici uspjeli tokom

vremena suzbiti negativne sile i kanalisati ih kroz tokove urbane evolucije. Ako se osvrnemo na svakodnevna dešavanja na društvenoj sceni, prateći puls grada u kojem živimo, prepoznat ćemo i vizuelizirati neki od urboglifa („bilježenje grada“) koji u postmodernom ozračju usljed različitih utjecaja (ratovi, recesija, globalizacija, tranzicija itd.) poprimaju negativnu konotaciju. Kritički pristup urbanom načinu života podstaknut je otuđenjem čovjeka, komercijalizacijom duhovnosti, povećanom proizvodnjom usljed povećane potrošnje, tehnolatrijom (obožavanjem tehnike, ropski odnos prema svim rezultatima tehnike), statusfrenijom (izraženom težnjom ka stjecanju poželjnih položaja u društvu tj. nastojanje pojedinaca da se domognu onih uloga koje donose određenu društvenu moć i materijalne naknade), postavljanjem visokih individualnih i kolektivnih ciljeva pri čemu se ne uzimaju u obzir realni uvjeti, stvaranjem konkurentskih odnosa, porastom devijantnog ponašanja, anomijama, stalnim nedostatkom vremena, siromaštvom itd. Urbana implozija je, uzdrmana sopstvenom snagom, u tkivu grada zametnula klice negativnih stanja i procesa, koji su inicirali krizu urbanog društva. Sve se to direktno odražava na ličnost u gradu i mijenja definiciju grada kakvog poznajemo. Homo urbanit se (ne)svjesno odriče socijalnog mira u korist egzaltacije (uzbuđenja, zanosa, duhovne napetosti, uzdignuća na viši položaj) u kojoj se postepeno gubi „duh urbanit(a)eta“ (Gidens, 2006, 88). „Negativni faktori u velegradskom životu mogli su da stvore uslove za viši razvoj, da im sama ekspanzija nije svojom prirodom omogućila prevlast i da nije njihovu dominaciju učinila trajnom u sve razornijim procesima.“ (Mamford, 2007, 591). Ipak, život i rast grada ne zavise od toga postoje li ili ne postoje negativni uslovi, već od toga postoji li određena ravnoteža i dovoljno stvaralačke energije da bi se omogućila stalna regeneracija, da bi se apsorbovale inovacije, regulisale količine i uspostavio uzajamni odnos davanja i primanja sa svim drugim organizmima i zajednicama potrebnim za održavanje urbane ravnoteže (Mamford, 2007, 591). S obzirom na to da se tokom čitave urbane historije selo neizostavno pojavljuje kao korelat gradu u svim vitalnim fazama njegove egzistencije, postavlja se pitanje da li ono može biti dugo tražena „fenomen-injekcija“ kojom će se zaliječiti anomično tkivo grada?! Kao specifičan oblik antroposocijalnog prostora, selo je sposobno razviti novu sinergiju s gradom. Čini se neophodnim da započeti procesi deurbanizacije (negacija urbanog načina života i njegovih osnovnih komponenti: dijaloga, humanosti, empatije, tolerancije itd.) moraju biti preusmjereni ka selu, koje će pomoći u njihovom relaksiranju i korigiranju, te oživjeti usporeni puls grada (Vujović, 1988, 254). U seoskim se prostorima, koji miruju u svojoj rustikalnosti i

ekološkim granicama, već duži period pojavljuje sezonsko urbano društvo, što oslikava aspiracije građanina za malim zajednicama, jednostavnošću, ustaljenim redom, prirodom. Podržavajući taj trend, pravimo kompromis i utiremo put rurbanizaciji, tačnije prevazilazimo antagonizam između sela i grada, tako što ćemo prihvatiti i na najbolji način ujediniti fond kvalitetnih razlika koje generiraju ova dva idealtipska naselja.

Zaključna razmatranja

Urbana kriza je donekle prilika da postmoderni grad pronađe svoj odraz u civilizacijskom ogledalu, te da u njemu prepozna najmarkantnije ruralno-arhaične crte, vodilje koje bi vrijedilo obnoviti i eventualno presaditi u današnje otuđeno urbano tkivo u kojem živi izgubljeni pojedinac i usamljena gomila. U tekstu pod nazivom „Ruralno-urbani antagonizam u dezintegracionim procesima“, autora Nijaza Musabegovića², čiji je kontekstualni sukus bio jedna od glavnih smjernica za nastanak ovog fenomenološkog osvrtu i prikladno promišljanje za njegov zaključak, između ostalog se specificira perspektiva ruralno-urbanog odnosa. Zaštita urbanih cjelina od dalje stagnacije, po Musabegovićevom mišljenju, predstavlja cilj od izuzetne društvene važnosti, kako ne bi došlo do retrogradnog civilizacijskog obrta u gradskim sredinama, koji bi vodio sumraku urbaniteta. Eventualna (istodobno prijeko potrebna) urbana misija bila bi usmjerena na ozakonjenje položaja sela odnosno na dugoročno organiziranje i potpomaganje skupa aktivnosti kojima bi se selu vratila orijentirana proizvodnja i u najširem smislu nekadašnja društvena atraktivnost, nepravedno oduzeta od gradskih otaca putem institucionalizirane moći, ostavivši ga na margini obrazovnih, komunikacijskih i kulturno-civilizacijskih veza sa svijetom. U onoj mjeri u kojoj se selu vrati relativna teritorijalno-nasebinska nezavisnost i dostojanstvo ključnog mjesta privredno neophodne djelatnosti (poljoprivrede), urbs će imati realnu mogućnost opstanka kroz dijalektičku interakciju s ruralnom strukturom, te će narasti mogućnosti za uspostavljanje ruralno-urbanog kontinuuma. Unapređenje ruralnog načina življenja vodi rehabilitiranju grada i društva u cjelini.

Činjenica je da su procesi modernizacije transformirali selo, međutim, pokrenuti tokovi unificiranja nisu bili toliko uspješni da bi izbrisali njihovu originalnost. Ako se ruralna zajednica osloni na višemilenijsko iskustvo

2 Musabegović, Nijaz (2002): Ruralno-urbani antagonizam u dezintegracionim procesima, [online]. Republika, Broj 296, Zadruga za intelektualne usluge RES PUBLIKA, Beograd. Dostupno na: <http://www.yurope.com/zines/republika/arhiva/2002/296/> (Preuzeto 20. januara 2006).

grada, u okviru kojeg je uspjela sačuvati svoja specifična strukturalna i interakcijska obilježja, onda je u potpunosti spremna odaslati i edukacijske silnice urbanom društvu, uputiti ga kako i na koji način ostvariti socijalni balans i ravnotežu u konkretnom prostoru i vremenu.

EDUCATIONAL FORCES OF THE RURAL WAY OF LIFE IN MODERN (URBAN) SOCIETY

- Abstract -

The purpose of this article is to point out the original tendencies of a rural community to be maintained within different historical, social and physical conditions. Notwithstanding inevitable change of a village under the influence of social dynamics whose effects initially were observed in the city, this albeit oldest form of social-physical organization had preserved some specific structural and interactional characteristics that again restore its existence. Such rural activity with a prefix 'traditional' is firstly observed through anthrop-causal relation between rural and urban area that simultaneously characterize interdependence and contradiction. Although such character is temporal given that one itself can be successfully analyzed only within certain timeframe and certain social-economic conditions, following text presents basic differences, advantages, possibilities as well as contradictions that created and established these two social developments that shall finally give a broader frame of rural-urban complex. The accent is on analysis of causes and consequences of urban crisis and opportunities of rural, which (together with multi-millennium experience of urban) can be adequate social cure, phenomenon of panacea for anomic tissue of contemporary urban community.

Keywords: village, rural life, city, urbanity, community, urbanization, urban crisis, rural influence.

Literatura

- Gidens, Entoni (2006): Sociologija, Ekonomski fakultet u Beogradu, Beograd.
- Kostić, Cvetko (1975): Sociologija sela, Izdavačko-informativni centar studenata, ICS, Beograd.
- Mamford, Luis (2007): Grad u historiji, Book: Marso, Beograd.
- Mimica, Aljoša, Bogdanović, Marija (2007): Sociološki rečnik, Zavod za udžbenike, Beograd.
- Musabegović, Nijaz (2001): Grad i vrijeme, časopis Socijaldemokrat, br. 5, Sarajevo.
- Šušvar, Stipe (1988): Sociologija sela 1., Školska knjiga, Zagreb.
- Puljiz, Vlado (1977): Eksodus poljoprivrednika, IDIS, Zagreb.
- Vujović, Sreten (1988): Sociologija grada, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd.